

ELS MUSEUS LOCALS COM A INFRAESTRUCTURES SOCIALS: REPTES PER A UNA AGENDA COMPARTIDA

Ismael Blanco, Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP), Universitat Autònoma de Barcelona

Introducció

Qui és sabater, que faci sabates, diu la dita. Que cadascú s'ocupi dels seus assumptes, i no d'allò que no entén. És un reclam del valor del coneixement i de l'experiència que hom acumula al llarg del temps, i també una crida contra l'intrusisme dels inexperts. En polítiques públiques, es van configurant així el que s'han anomenat les "comunitats de política pública" (*policy communities*), integrades per professionals públics d'aquell àmbit i també per tota mena d'experts en la matèria (acadèmics, activistes, consultors...). És normal que sigui així: forma part de l'anomenada divisió social del treball i garanteix que aquells que s'ocupen d'una matèria siguin, principalment, els qui en saben. Però, alhora, aquesta especialització també té costos. Quan les comunitats de coneixement es tanquen en si mateixes, disminueixen les oportunitats d'aprendre dels altres. Sovint, és en el diàleg entre camps diferents on ens adonem que allò que fan els altres té molt més en comú amb el que fem nosaltres del que imaginàvem. És aleshores quan es produeixen els aprenentatges més valuosos.

Aquesta reflexió inicial em permet excusar-me d'entrada, i és que jo no formo part de la comunitat d'experts i de professionals dels museus locals. Però també em permet expressar un desig, que és el que dona sentit a aquest article i a la conferència en què es basa¹: el desig de contribuir a un debat, el de la vessant social dels museus locals, que té molts punts de connexió amb la feina que venim fent des de l'IGOP² en la darrera dècada. Mentre preparava aquesta ponència, m'he adonat que, efectivament,

¹ Aquest article es basa en la conferència que vaig impartir a les XXXVII Jornades de la Xarxa de Museus Locals "Obrir el museu, fer comunitat", el 26 de juny de 2026. La conferència portava per títol "Espais d'activitat o agents de transformació? Els equipaments culturals com a infraestructures socials i comunitàries".

² Institut de Govern i Polítiques Públiques. A més de l'IGOP, en aquesta línia de recerca també hi ha participat el Grup d'Estudis sobre Energia, Territori i Societat (GURB) del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Institut Metròpoli.

l'enriquiment pot ser recíproc: almenys des de la meua perspectiva, puc assegurar que incorporar l'experiència i els debats dels museus locals a la nostra agenda de recerca pot resultar altament il·lustratiu d'allò que estem intentant explicar. Tant de bo, doncs, aquesta sigui una llavor per a la construcció d'una agenda compartida.

Anem a pams. Començaré aquest article tot explicant resumidament quins són els temes que estem investigant, quin tipus de preguntes ens estem fent i com crec que connecten amb la reflexió sobre la funció social dels museus locals. Seguidament, aprofundiré en l'explicació d'aquell tema que més directament connecta amb el debat sobre els museus locals: les infraestructures socials –què són, per què són tan importants, i en quin tipus d'aspectes convé fixar-nos quan les analitzem. A continuació, exposaré una recerca que estem duent a terme a l'Àrea Metropolitana de Barcelona (TEDIS) on ens preguntem per la dualitat dels equipaments de proximitat com a espais de provisió de serveis i com a infraestructures socials. Estirant d'aquest fil, en el quart apartat, exposaré un marc d'anàlisi que anomenem les 5P, que ens permet preguntar-nos sobre el valor social o comunitari de diferents tipus d'equipaments de proximitat – per què no, també els museus locals. Per últim, conclouré aquest article tot remarquant la importància d'obrir els museus i de contribuir, des d'aquests equipaments, a fer comunitat.

Crisi(s), desigualtats territorials i capacitats locals de resposta: una agenda de recerca

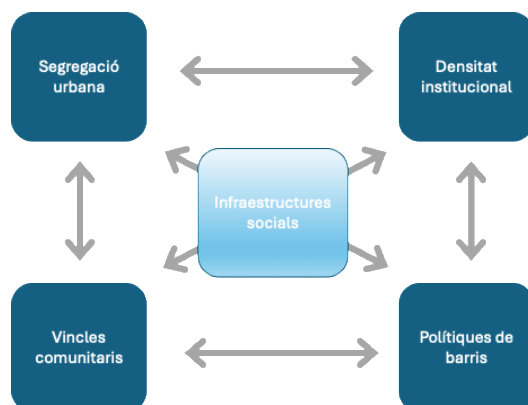
Vivim temps especialment convulsos, això avui ja és una obvietat. Alguns parlen de “policrisi”: la successió i la interconnexió de crisis de tota mena, amb un gran poder desestabilitzador. D'altres parlen de “permacrisi”: la crisi permanent, de durada indefinida, fruit de la concatenació d'esdeveniments catastròfics que ens aboquen a una incertesa constant. En moments com els que vivim, marcats per fenòmens de tanta magnitud com l'emergència climàtica, les incerteses associades a la irrupció de la Intel·ligència Artificial, les profundes alteracions de l'ordre geopolític mundial i l'ascens i l'expansió dels autoritarismes postdemocràtics, resulta irresponsable, en qualsevol àmbit de rellevància pública, continuar fent com si res no estigués passant. El moment històric ens hauria d'interpel·lar: com, des dels nostres respectius àmbits de treball, abordem els reptes que es deriven del canvi d'època en què estem immersos, és una pregunta ineludible.

Modestament, aquesta ha estat la inquietud que ha orientat l'IGOP des que, ara fa 12 anys, vam encetar una línia de recerca que investiga els impactes socioterritorials de les diferents crisis que hem viscut a Catalunya des del 2007 i les capacitats locals de resposta. Els efectes de les crisis viscudes són socioterritorialment molt dispars, fet que ha contribuït enormement a agreujar les diferències en les condicions de vida entre diferents grups socials i en diferents tipus de territoris: determinats grups socials, concentrats en certs barris i municipis, semblen avui més desconnectats que mai de les dinàmiques de progrés econòmic del país. Aquests efectes, però, es veuen mediat per un conjunt de recursos, de capacitats i de pràctiques a escala local que fan que, en igualtat de condicions socioeconòmiques, alguns llocs se'n surtin millor que no pas

d'altres. Identificar quins són aquests factors locals que marquen la diferència ens dona pistes per comprendre on hauríem de concentrar els esforços.

Partint d'aquesta preocupació general, doncs, la nostra agenda de recerca s'interroga per cinc temes principals (figura 1).

Figura 1. La nostra agenda de recerca

El primer és el de la **segregació urbana**, que fa referència a la tendència dels diferents grups socials a separar-se dins l'espai urbà en funció del seu nivell socioeconòmic. Aquest fenomen és, en primer lloc, un reflex de la desigualtat social, ja que deriva de les diferències en la capacitat que tenen les persones per escollir el lloc on viure. Les llars amb més recursos poden accedir a barris amb millors serveis, infraestructures i oportunitats, mentre que els col·lectius més vulnerables es concentren en zones amb pitjors condicions de vida, on els preus són més baixos. Amb tot, la segregació urbana no només és una conseqüència de la desigualtat, sinó també un mecanisme que contribueix a reproduir-la i, fins i tot, a ampliar-la. La concentració de la població amb menys recursos en determinats barris i municipis limita les seves oportunitats educatives, laborals, socials i culturals, alhora que reforça els privilegis dels grups més benestants. D'aquesta manera, la segregació consolida trajectòries vitals desiguals i dificulta la mobilitat social.

D'entre les conclusions de les nostres recerques sobre aquest tema en destacaria dues que em semblen especialment rellevants³. La primera és que, tot i que a Catalunya partim d'uns nivells de segregació comparativament més baixos que en països del nostre entorn, l'augment de les desigualtats ha anat de la mà d'una separació residencial creixent de la població, no només entre barris, sinó també entre municipis. La segona és que la segregació urbana és, cada cop més, un fenomen multidimensional, amb múltiples expressions que es troben estretament interconnectades. La segregació residencial és la mare de totes les segregacions, però els seus efectes s'estenen a molts

³ Els principals resultats del conjunt de la nostra línia de recerca estan recollits en una trilogia de llibres publicada per l'editorial Tirant Lo Blanch: Blanco, I. i Nel·lo, O. (coord.) (2018). *Barrios y Crisis. Crisis económica, segregación urbana e innovación social*; Nel·lo, O. (coord.) (2020). *Efecto Barrio. Segregación residencial, desigualdad social y políticas urbanas en grandes ciudades ibéricas*; i Blanco, I., Gomà, R. (coord.) (2022), *Vidas Segregadas. Reconstruir Fraternidad*.

altres àmbits. Així, la segregació també es manifesta amb força en el sistema educatiu, tant en l'escolarització com en l'accés a les activitats extraescolars; en l'àmbit de la salut, amb circuits d'accés diferenciats segons la posició social; i igualment en el camp de la cultura.

En un capítol del llibre *Vidas Segregadas*, Nicolás Barbieri destaca que tant l'oferta com el consum cultural es distribueixen de manera molt desigual segons el perfil socioeconòmic i socioeducatiu de la població, i aquesta situació dona lloc a ecosistemes culturals força diferenciats entre barris de la ciutat de Barcelona. Alhora, però, convé remarcar que la cultura també pot esdevenir una eina per afavorir la trobada, la convivència i la barreja social, i generar espais compartits que contribueixen a contrarestar la segregació i els seus efectes.

Algunes preguntes importants per fer-se, en aquest sentit, són si els museus locals promouen efectivament les oportunitats culturals dels col·lectius més desafavorits; si contribueixen a reduir desigualtats en aquest àmbit; i si afavoreixen espais i pràctiques culturals de barreja social.

El segon tema és el dels **vincles comunitaris**, entesos com els llaços socials que, més enllà de la família, les amistats o l'àmbit laboral, connecten les persones que formen part d'una mateixa comunitat. La literatura ens diu que aquests vincles afavoreixen el sentiment de pertinença, la convivència i la cooperació, constituint així un element fonamental per a la cohesió social. Diversos estudis, per exemple, assenyalen que les persones amb xarxes socials sòlides gaudeixen, en general, de millors nivells de salut i de benestar emocional. Alhora, les comunitats amb un capital social més elevat tendeixen a presentar una major capacitat de cooperació davant de les adversitats, la qual cosa les fa més resilients. La col·laboració entre la ciutadania i les administracions també repercuteix positivament en el funcionament de les institucions públiques i en la qualitat dels serveis que ofereixen. Una de les conclusions més rellevants dels nostres estudis, en aquest sentit, és que, en igualtat de condicions socioeconòmiques, els barris amb un teixit associatiu més divers i dinàmic, on es desenvolupen fortes dinàmiques de col·laboració entre entitats, serveis i equipaments públics, presenten una major capacitat per fer front a situacions crítiques com les recessions econòmiques, les pandèmies o les catàstrofes climàtiques, i també per assolir millors resultats col·lectius en àmbits com l'educació, la salut o la cohesió social⁴.

Més enllà d'aquest resultat, els nostres estudis també evidencien que les capacitats d'organització i d'acció col·lectiva es distribueixen de manera molt desigual entre els territoris i els grups socials que hi resideixen. En termes generals, aquestes capacitats tendeixen a ser més febles precisament allà on les necessitats socials són més

⁴ Vegeu Parés, M., Blanco, I. & Fernandez C. 2018 "Facing the Great Recession in Deprived Urban Areas: How Civic Capacity Contributes to Neighbourhood Resilience". *City and Community*, 17(1): 65-86. També el llibre Nel-lo, O., Blanco, I., Gomà, R. (coords) (2022). *El apoyo mutuo en tiempos de crisis. Solidaridad ciudadana durante la pandemia Covid 19*. Buenos Aires/Barcelona: CLACSO/IERMB.

intenses⁵. Alhora, també hem constatat que no totes les formes d'organització social contribueixen de la mateixa manera a la cohesió comunitària. En aquest sentit, la literatura sobre el capital social distingeix entre dos tipus principals de vincles comunitaris. D'una banda, els vincles *bonding* connecten persones amb característiques socials, culturals o socioeconòmiques similars, amb la qual cosa reforça la solidaritat interna dins dels grups, però també pot esdevenir excloent envers aquelles persones percebudes com a diferents. De l'altra, els vincles *bridging* connecten individus i col·lectius diversos –per exemple, de diferents orígens, edats o nivells socioeducatius– fet que afavoreix la inclusió, el diàleg i la cohesió entre grups.⁶

En aquest context, una qüestió rellevant a analitzar seria fins a quin punt equipaments culturals com els museus locals contribueixen a construir comunitats més cohesionades dins de la seva diversitat. Més concretament, caldria preguntar-se si aquests espais són capaços de generar vincles comunitaris amplis i inclusius o si, per contra, continuen convocant principalment "els de sempre", reforçant vincles de tipus *bonding* entre persones amb perfils socioeducatius molt similars.

El tercer tema és el de les **polítiques de barris**, programes públics orientats a impulsar la millora urbanística, social i econòmica dels barris o àrees urbanes més desfavorides o que es troben en processos de declivi. Es tracta d'intervencions integrals, limitades en el temps –habitualment, entre quatre i vuit anys–, que comporten una mobilització extraordinària de recursos i una actuació coordinada de diferents administracions i agents locals.

A Catalunya, existeixen diversos exemples d'aquest tipus de polítiques, com el programa Barris i Comunitats de la Diputació de Barcelona, el Programa Integral de Barris per a la Millora de les Relacions Metropolitanes (PIBMR) de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, el Pla de Barris de l'Ajuntament de Barcelona o el Pla de Barris i Viles de Catalunya 2025-2029. Tot i les seves diferències –sobretot pel que fa a la seva magnitud i ambició– comparteixen una visió integral de la transformació urbana, actuant simultàniament sobre aspectes com l'espai públic, l'habitatge, l'educació, la cohesió social, la dinamització comunitària i la cultura.

En aquest marc, resulta necessari aprofundir en el paper que poden exercir els equipaments culturals i, en particular, els museus locals dins les estratègies de transformació dels barris. Tal com mostren nombroses experiències locals i internacionals, la cultura pot esdevenir un recurs estratègic en les polítiques de regeneració urbana, ja que complementa les intervencions urbanístiques i socials. Tanmateix, que aquesta contribució reforci la cohesió social o, per contra, alimenti dinàmiques de gentrificació dependrà del context urbà, de les intencionalitats polítiques que orientin aquestes intervencions i del tipus d'equipaments i programes implicats.

⁵ Aquest és un dels arguments principals que es presenten el llibre *Barrios y Crisis*. Vegeu, també, Martínez, R., Cruz, H., Blanco, I., Salazar, Y (2020) "La innovación social. ¿Prácticas para producir autonomía, empoderamiento y nueva institucionalidad?", *Revista Internacional de Sociología*, 77(2), e126-abril-juny.

⁶ Vegeu el llibre Putnam, R. (2002), *Sólo en la bolera. Colapso y resurgimiento de la comunidad norteamericana*. Madrid: Galaxia-Gutemberg.

El quart tema és el de la **densitat institucional**, que fa referència a la quantitat i la qualitat dels recursos i institucions públiques presents en un determinat territori. Aquest concepte permet analitzar les diferències existents entre barris o municipis pel que fa a la capacitat de despesa i d'inversió pública, així com la disponibilitat i la qualitat dels equipaments i serveis públics, entre els quals destaquen els equipaments culturals, educatius, esportius o sanitaris.

Les recerques que hem realitzat sobre aquesta qüestió mostren l'existència de desigualtats territorials significatives, especialment entre municipis⁷. En general, la població amb un nivell socioeconòmic més baix tendeix a concentrar-se en municipis amb una capacitat fiscal menor i, per tant, amb menys recursos per invertir en serveis públics i atendre unes necessitats socials més elevades. En canvi, la població amb més renda acostuma a residir en municipis amb una més gran disponibilitat de recursos econòmics, fet que els permet oferir equipaments més nombrosos i de més qualitat. Aquesta situació genera un cercle que contribueix a reforçar les desigualtats territorials i les diferències en les oportunitats de la ciutadania.

En aquest context, resulta pertinent analitzar quines conseqüències tenen aquestes desigualtats de recursos municipals sobre l'accés de la població a equipaments culturals diversos i de qualitat. Igualment, és rellevant estudiar fins a quin punt les administracions supramunicipals –com ara les diputacions, les àrees metropolitanes o la Generalitat– contribueixen a compensar aquestes desigualtats mitjançant mecanismes de redistribució i suport als municipis amb menys recursos, o si, per contra, les seves polítiques acaben reproduint o accentuant els desequilibris existents.

El cinquè tema, el de la **infraestructura social**, se situa al bell mig de tots aquests debats –segregació urbana, vincles comunitaris, polítiques de barris, densitat institucional– i ens duu a interrogar-nos per aquelles infraestructures físiques en el territori –sobretot, els equipaments de proximitat– que, a més d'assegurar l'accessibilitat de diferents tipus de drets –a l'educació, la salut, els serveis socials, la cultura...– a compleixen també una funció social com a espai de vinculació comunitària. Vegem-ho amb més detall en l'apartat següent.

El paper de les infraestructures socials

La infraestructura social és un concepte ampli i polisèmic que ha anat adquirint una importància creixent en les ciències socials durant la darrera dècada, especialment arran de la publicació del llibre *Palacios del pueblo*, d'Eric Klinenberg⁸. Com passa sovint amb els conceptes emergents, el seu significat encara és objecte de debat i, segons els autors, es refereix a dimensions diferents. Malgrat això, totes les aproximacions comparteixen una mateixa idea de fons: els espais públics, els equipaments i les

⁷ Vegeu el capítol de Carles Donat, Joan Checa i Oriol Nel·lo al llibre *Vidas Segregadas*. També l'aportació dels mateixos autors a *Efecto Barrio*.

⁸ El llibre va ser publicat originalment en anglès –Klinenberg, E. (2018). *Palaces for the people: How social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life*. Crown –i traduït al 2020 al castellà per l'editorial Capitán Swing: Klinenberg, E. (2020) *Palacios del pueblo: políticas para una sociedad más igualitaria*.

relacions socials constitueixen elements essencials per al benestar col·lectiu, la cohesió social i el bon funcionament de les comunitats.

En primer lloc, diversos autors han assenyalat l'existència d'un "**gir infraestructural**" en disciplines com la geografia, la sociologia, l'antropologia o la ciència política⁹. Aquest enfocament posa l'accent en la distribució territorial, l'accessibilitat i els usos socials de les infraestructures físiques, entenent que aquestes infraestructures condicionen les oportunitats de la població. Les infraestructures de mobilitat, com el transport ferroviari, n'han estat un dels principals objectes d'estudi, però aquesta perspectiva també és aplicable a molts altres tipus d'infraestructures, com per exemple les infraestructures culturals –museus, sales d'exposicions, teatres, cinemes, centres cívics o espais comunitaris. Des d'aquest punt de vista, no només importa la seva existència, sinó que també resulta d'especial importància preguntar-se qui hi pot accedir, qui les utilitza i quines desigualtats territorials o socials es produeixen en el seu ús.

Una segona aproximació entén la infraestructura social com el conjunt de **relacions de reciprocitat, solidaritat i suport mutu** que connecten les persones dins d'una comunitat¹⁰. Des d'aquesta perspectiva, alguns autors sostenen que aquestes xarxes socials són tan importants per a la vida urbana com les infraestructures físiques, un fenomen que resulta especialment rellevant en àrees urbanes amb una oferta limitada de serveis i equipaments públics, com succeeix en molts barris populars del Sud Global, on les xarxes de suport comunitari esdevenen un recurs indispensable per afrontar les necessitats quotidianes. Igualment, la seva importància s'ha fet especialment evident durant la pandèmia de la Covid-19 o davant de crisis climàtiques, com els aiguats provocats per la DANA al País Valencià, quan les iniciatives de suport mutu van complementar –i, en alguns casos, suplir– la resposta institucional. L'activitat cultural, en aquest sentit, és sovint un motor potent de creació de vincles de solidaritat i de suport recíproc.

Una tercera definició identifica la infraestructura social amb el **conjunt de serveis públics orientats a garantir les cures, el suport i la protecció social** de la població, com ara l'educació, la salut, els serveis socials o el treball comunitari¹¹. Des d'aquesta perspectiva, la infraestructura social és allò que fa possible el sosteniment de la vida quotidiana i la reproducció social, on les dones ocupen un paper fonamental en el seu funcionament. També en aquest entramat la cultura pot arribar a tenir un paper rellevant, ja que els equipaments culturals poden reforçar el sentiment de pertinença, actuar com a refugis (socio)climàtics i fins i tot promoure cures compartides.

Finalment, la definició avui més estesa és la que entén la infraestructura social com el **conjunt d'espais públics i semipúblics que afavoreixen la sociabilitat i les**

⁹ Vegeu, per exemple, Lemanski, C. (2019). *Citizenship and infrastructure: Practices and identities of citizens and the state*. Routledge.

¹⁰ Un exponent clar d'aquesta perspectiva el podeu trobar a Simone, A. (2004). People as infrastructure: Intersecting fragments in Johannesburg. *Public Culture*, 16(3), 407–429.

¹¹ Vegeu, per exemple, Hall, S. M. (2020). Social reproduction as social infrastructure. *Soundings*, (76), 82–94.

interaccions quotidianes entre les persones¹². En aquesta categoria s'inclouen llocs tan diversos com places, parcs, carrers de vianants, biblioteques, escoles, centres cívics, bars o el petit comerç de proximitat, tots ells espais que actuen com a escenaris de trobada i relació recurrent entre persones i grups socials, el que afavoreix la confiança i pot promoure les relacions de cooperació.

Un dels principals referents d'aquesta última perspectiva és el ja esmentat Eric Klinenberg, que defineix la infraestructura social com el conjunt d'espais físics i organitzacions que donen forma a les relacions entre les persones. Així, segons l'autor, la infraestructura social no és equivalent al capital social, sinó que constitueix la base material que en possibilita el desenvolupament: quan és sòlida, facilita que les persones estableixin relacions de confiança, cooperin i es donin suport mutu; quan és feble o es troba deteriorada, afavoreix l'aïllament i obliga les persones a afrontar les dificultats de manera més individualitzada. Això és el que va demostrar en el llibre *Heat Wave*¹³, centrat en els efectes de la gran onada de calor que va experimentar la ciutat de Chicago l'estiu de 1995: els barris amb una infraestructura social més sòlida i unes xarxes comunitàries més actives van afrontar molt millor la crisi que no pas aquells on predominaven l'aïllament i la desconnexió social. Ras i curt, les taxes de mortalitat de persones grans que vivien soles van ser molt més baixes en els barris rics en infraestructura social.

Les aportacions de Klinenberg coincideixen amb els resultats de diverses investigacions desenvolupades per l'IGOP arran de la Gran Recessió i de la pandèmia de la Covid-19, on mostrem que, malgrat partir de situacions socioeconòmiques similars, no tots els barris responen de la mateixa manera davant les situacions de crisi. El que les nostres pròpies recerques indiquen és que els territoris que presenten una major capacitat de resistència i recuperació comparteixen un conjunt de característiques estretament interrelacionades (figura 2).

¹² La llista de referències que podem citar és molt extensa. Algunes de les aportacions més destacades, a més de la de Klinenberg, són per exemple: Latham, A., & Layton, J. (2022). Social infrastructure: Why it matters and how urban geographers might study it. *Urban Geography*, 43(5), 659–675.; i Kelsey, T., & Kenny, M. (2021). *Policy Report Series Townscapes: the value of social infrastructure*. (Informe Núm. 7). Bennet Institute for Public Policy.

¹³ Vegeu Parés, M., Blanco, I. & Fernandez C. 2018 "Facing the Great Recession in Deprived Urban Areas: How Civic Capacity Contributes to Neighbourhood Resilience". *City and Community*, 17(1): 65-86. També el llibre Nel-lo, O., Blanco, I., Gomà, R. (coord.) (2022). *El apoyo mutuo en tiempos de crisis. Solidaridad ciudadana durante la pandemia Covid 19*. Buenos Aires/Barcelona: CLACSO/IERMB.

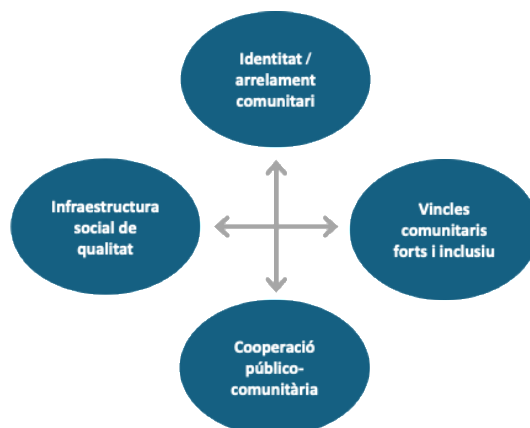

Figura 2. Factors de resiliència dels barris davant les crisis

Font: elaboració pròpia

En primer lloc, són barris on la població expressa un fort sentiment de pertinença i d'arrelament al territori. També disposen d'un teixit associatiu dens, actiu i inclusiu, capaç d'incorporar la diversitat social existent i de generar espais de participació. Un altre element clau és l'existència de pràctiques i espais de cooperació entre les administracions públiques i el teixit comunitari, especialment a través dels equipaments i serveis de proximitat. Finalment, aquests barris acostumen a comptar amb infraestructures socials de qualitat, sovint fruit de processos de mobilització col·lectiva, que alhora reforcen la participació ciutadana, el sentiment de pertinença i la cohesió comunitària. Aquests factors no actuen de manera aïllada, sinó que es reforcen mútuament i configuren el que podem anomenar *ecosistemes socials resilients*, és a dir, comunitats amb una capacitat col·lectiva més gran per prevenir, adaptar-se i recuperar-se davant de situacions crítiques com les que vivim.

L'interès contemporani per les infraestructures socials, però, va més enllà de la seva contribució a la resiliència. En el context històric actual, marcat per l'augment de les desigualtats, la individualització, la crisi de les cures i la polarització política, la literatura aporta diferents tipus d'evidències que indiquen que aquests espais poden esdevenir llocs importants per generar vincles de solidaritat, garantir l'exercici efectiu de drets socials, afavorir les relacions interculturals i promoure formes de participació democràtica i inclusiva des de la base¹⁴.

És en aquest marc que la cultura i els equipaments culturals poden arribar a adquirir una importància estratègica. Tal com assenyala el *Plan Museos Más Sociales* (2015), un museu que limiti la seva funció a l'exposició de col·leccions, desvinculat de la societat en què s'insereix, corre el risc d'esdevenir una institució obsoleta. La qüestió ja no és

¹⁴ Aquesta mirada àmplia del valor de les infraestructures socials la desenvolupem en el llibre Blanco, I., Cabrero, E., Roffman, A., Ziccardi, A. (coord.). *Infraestructuras sociales y políticas de fortalecimiento comunitario. Experiencias en ciudades de México, Argentina y España*. México DF: Tirant Lo Blanch.

només si els museus ofereixen una programació cultural de qualitat, sinó si poden actuar com a autèntiques infraestructures socials: reforçant el sentiment de pertinença, generant capital social, promovent espais de trobada entre persones d'orígens i identitats diverses i contribuint a construir comunitats més cohesionades, inclusives i democràtiques.

La dualitat dels equipaments de proximitat: garantia de drets, promoció de vincles

La preocupació pel paper contemporani de les infraestructures socials ha dut a l'IGOP a impulsar una recerca, en curs, anomenada TEDIS (*Territorialització de Drets i Infraestructures Socials*), desenvolupada conjuntament per diferents equips de recerca de Barcelona i d'altres ciutats de l'estat¹⁵. Focalitzada en el cas concret de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, el projecte analitza la distribució socioterritorial dels equipaments públics de proximitat i el seu impacte en la cohesió comunitària dels territoris on s'ubiquen, amb una atenció especial als barris i àrees urbanes més vulnerables.

La recerca s'articula al voltant de dues dimensions complementàries que anomenem **la política de la provisió i la política de la relació**. La primera se centra en la presència territorial dels equipaments: la seva densitat, diversitat, qualitat, adequació a les necessitats de la població i accessibilitat en diferents parts del territori (en aquest cas, de l'AMB). L'objectiu és analitzar si aquests equipaments i els serveis que contenen es distribueixen de manera equitativa entre els diferents barris i grups socials. Per fer-ho, les anàlisis socioterritorials ens duen a superposar la localització dels equipaments amb els mapes de la segregació residencial i de la vulnerabilitat urbana. Els resultats preliminars obtinguts en estudis previs indiquen desigualtats significatives: a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, les seccions censals amb un nivell socioeconòmic més elevat disposen d'una presència d'equipaments culturals aproximadament un 40% superior a la dels barris més desfavorits. Aquesta desigualtat és especialment acusada en el cas dels museus locals, mentre que altres equipaments, com les biblioteques, presenten una distribució territorial més equilibrada¹⁶.

La segona gran dimensió del projecte fa referència a la **política de la relació**, que desplaça l'atenció des de la distribució dels equipaments cap a la seva capacitat d'incidir en la vida comunitària. La qüestió central ja no és només on són els equipaments, sinó què fan, com interactuen amb el territori i fins a quin punt contribueixen a generar participació, cohesió social i noves formes de vinculació comunitària. El següent apartat aprofundirà en aquesta qüestió, tot plantejant un marc d'anàlisi que anomenem les 5P dels equipaments de proximitat.

¹⁵ La direcció d'aquesta recerca és conjunta entre Oriol Nel·lo i l'autor d'aquest article. A més de l'IGOP, hi participen l'Institut Metròpoli, la Universitat del País Basc, la Universitat de València i la Universitat Politècnica de Madrid. Compta amb finançament de l'Agència Estatal d'Investigació i es desenvolupa en el període 2025 – 2028.

¹⁶ Els resultats d'aquest estudi preliminar es recullen en un capítol del llibre *Efecto Barrio*, signat per I. Blanco, H. Cruz, R. Gomà, S. Porcel i F. Antón.

Les 5P dels equipaments de proximitat

La recerca del projecte TEDIS parteix d'una premissa fonamental: de la mateixa manera que no tots els equipaments poden considerar-se infraestructures socials, tampoc totes les infraestructures socials tenen la mateixa capacitat per generar comunitat. Aquesta capacitat no depèn únicament de l'existència d'un espai o d'un servei, sinó d'una **intencionalitat estratègica** orientada a promoure les relacions socials. En altres paraules, els equipaments han de concebre's més enllà de la seva funció com a contenidors d'activitats, per esdevenir agents actius de construcció comunitària.

Des d'aquesta perspectiva, podríem sostenir que els museus poden actuar com a autèntiques infraestructures comunitàries si incorporen un conjunt de característiques que resumim en el model de les **5P**.

La primera és la del caràcter **públic**. En essència, el que sostenim des d'aquesta perspectiva és que, més enllà de la seva titularitat i de la seva forma de gestió, un equipament comunitari ha de ser un espai obert i inclusiu, capaç de reflectir la diversitat social del territori. En el camp específic dels museus, per exemple, el *Laboratorio Permanente de Público de Museos* del Ministeri de Cultura ha posat de manifest que els visitants dels museus estatals (no els locals, que queden fora d'aquesta anàlisi) continuen incloent només una petita part de la societat, amb una clara infrarepresentació dels grups amb un menor nivell educatiu i de renda, així com dels joves —especialment els nois adolescents—, les persones grans i la població d'origen estranger. Aquestes dades, segons el mateix organisme, reforcen la percepció dels museus estatals com a institucions sovint elitistes i evidencien la necessitat de reduir tant les barreres físiques com les simbòliques d'accés, mitjançant propostes més participatives, accessibles i properes.

La segona dimensió és la **proximitat**, entesa no només en termes físics, sinó sobretot relacionals. Les infraestructures socials generadores de comunitat són espais acollidors, que transmeten confiança i seguretat i que faciliten la trobada entre persones de perfils diversos. L'objectiu no és només acollir la diversitat, sinó promoure allò que Marco Marchioni anomenava les *trobades improbables*: interaccions entre generacions, cultures o grups socials que habitualment no es relacionen entre si. Els museus poden esdevenir escenaris importants per al desenvolupament d'aquest tipus de connexions. Un exemple és la participació de persones grans en activitats educatives amb escoles del municipi, on es comparteix la memòria local amb infants de contextos socials i culturals diversos, una experiència que afavoreix el reconeixement mutu i reforça els vincles intergeneracionals i interculturals.

La tercera característica és la **polivalència**, que combina versatilitat i flexibilitat. Els equipaments han d'oferir activitats diverses, adreçades a públics diferents, i han de ser capaços d'anar més enllà de la provisió d'activitats o de serveis específics. Per exemple, en el cas concret dels museus, espais com cafeteries, patis o sales polivalents poden afavorir-ne nous usos socials. Alhora, com remarca els *Plan Museos Más Sociales* (2015), aquests han de fer un esforç per adaptar-se a les transformacions de la societat,

i incorporar qüestions com la diversitat cultural, els nous hàbits de consum cultural dels joves o els grans reptes contemporanis, com l'emergència climàtica o la qualitat democràtica.

La quarta dimensió és la **proactivitat**. Els equipaments amb vocació comunitària no es limiten a esperar usuaris o visitants, sinó que surten al territori, estableixen aliances amb escoles, entitats, serveis públics i altres agents socials, i participen activament en projectes comunitaris. D'aquesta manera, deixen de funcionar com a institucions aïllades per integrar-se en xarxes locals de cooperació. En el cas dels museus locals, resulta evident que les potencialitats d'inserció en xarxes comunitàries són enormes, i les experiències reeixides en aquest sentit també són nombroses.

Finalment, la cinquena **P** és la **participació**. Les infraestructures socials més rellevants són aquelles que incorporen la ciutadania en la definició, el desenvolupament i l'avaluació de les seves activitats. En aquesta línia, el *Plan Museos Más Sociales* (2015) defensa que els museus han d'evitar dissenyar programes sense la implicació dels col·lectius als quals s'adrecen. Al contrari, la coproducció de projectes, la participació sostinguda dels públics i l'avaluació participada dels impactes socials constitueixen elements essencials perquè els museus esdevinguin veritables agents de cohesió i transformació comunitària.

Consideracions finals: Obrir els museus, fer comunitat

Les XXXVII Jornades de la Xarxa de Museus Locals de la Diputació de Barcelona han portat per títol “**Obrir els museus, fer comunitat**”. És un títol clarament expressiu d'una intencionalitat estratègica: avançar cap a un model de museus locals que, més enllà de les seves funcions tradicionals de conservació, gestió i difusió del patrimoni, esdevinguin espais de referència comunitària als territoris on s'ubiquen. Com he intentat argumentar al llarg d'aquest article, aquesta orientació connecta plenament amb el debat contemporani sobre les infraestructures socials, que posa en relleu la funció social i comunitària dels equipaments de proximitat, siguin culturals, educatius, esportius, socials, cívics o de salut.

La perspectiva que ofereix aquesta literatura, amb la qual dialoguen les recerques que estem desenvolupant des de l'IGOP, és que els equipaments de proximitat tenen un doble valor. D'una banda, són proveïdors de serveis i promotors d'activitats que contribueixen a fer efectius diferents drets socials. De l'altra, són espais de trobada recurrent, de construcció de vincles i de vida comunitària. Una biblioteca, per exemple, és molt més que un lloc de préstec de llibres o d'estudi: pot actuar com a refugi climàtic, acollir activitats formatives i culturals, afavorir les relacions intergeneracionals i interculturals i acabar esdevenint un dels principals espais de referència comunitària d'un barri o d'un municipi. El mateix es podria dir dels museus locals.

Les dues dimensions són igualment importants. D'una banda, cal preguntar-se com es distribueixen els equipaments sobre el territori i fins a quin punt són accessibles per als diferents barris i grups socials, ja que això condiciona la seva capacitat de reduir les desigualtats socials i territorials. De l'altra, cal analitzar com funcionen quotidianament i

fins a quin punt són capaços d'actuar com a veritables infraestructures comunitàries: constructores d'identitat, promotores de vincles i generadores de teixit social. Per esdevenir alguna cosa més que simples proveïdors de serveis o contenidors d'activitat, els equipaments necessiten una intencionalitat estratègica, una voluntat explícita de contribuir a la construcció de comunitat. Les **5P** –equipaments públics, pròxims, polivalents, proactius i participatius– ofereixen una orientació útil per avançar en aquesta direcció.

Com apuntava a l'inici d'aquest article, el moment històric que vivim interpel·la totes les persones que treballem en l'àmbit públic. Els reptes són enormes i les nostres capacitats de resposta, necessàriament limitades. En aquest context, refugiar-nos en els coneixements, les pràctiques i els cercles habituals pot acabar esdevenint una actitud estèril. Precisament per això m'ha semblat especialment suggeridor aproximar-me als debats que avui s'estan produint al voltant dels museus locals. **“Obrir els museus, fer comunitat”** expressa una voluntat de transformació que pot inspirar també altres equipaments i serveis públics. Persistir en aquesta direcció i reforçar el diàleg entre comunitats de coneixement diferents és, probablement, una de les vies més prometedores per construir institucions públiques més arrelades, més obertes i més capaces d'afrontar els grans reptes socials del nostre temps.